

Dejan Đorđević*, Tijana Dabović*, Bojana Poledica*

** University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia*

THE JUSTIFICATION OF THE SUBJECT NAMED "HISTORY OF SPATIAL PLANNING"

Abstract: Over the last decade of the 20th century the history of the spatial planning was accredited as a subject at schools worldwide, gained its special periodical and accompanying professional organization. When it comes to the Belgrade school of planning, the subject called spatial planning was introduced by the accreditation of the new curriculum at the Department of Spatial Planning of the Faculty of Geography in Belgrade in 2007. Nowadays at the international level and in our country, a serious theoretical discussion on the reach, direction and practical purpose of this subject is underway, and the questions which are posed thereby are sometimes provocative, controversial and far-reaching. These are the most common questions: What is the definition of the planning history? Why teach it? Who can teach it? How to teach it? What is the suitable content of the curriculum of the planning history? Although, this paper aims at the consolidation of the topics and providing the logical connections between the answers to the above questions, it, at same time, reflects the diversity of the individual approaches to planning history, which are the result of the peculiar circumstances in which spatial planning is taught in some countries, with different traditions of planning and different value systems. Nevertheless, the aim of the paper is the definition of something which can be called "intellectual nucleus" of a great topic called history (of spatial and urban) planning and which should be based on the logical theoretical and methodological premises, and, at the same time, should be comprehensible to students, through the flexible curriculum, and it should be applicable in practice.

Key words: history, spatial planning, urbanism, teaching

¹ dejandj@gef.bg.ac.rs (corresponding author)

Introduction

Spatial planning is the discipline of recent date - although it was practiced before the First World War and afterwards, it gained recognition and legitimacy only after 1945, in parallel with the efforts made in order to renew the sites destroyed by war as soon as possible, to provide the high-quality facilities for a large number of the homeless and displaced people, to rebuild the destructed infrastructure and devastated industry, as well as to create the spatial conditions for the period of development which followed the cataclysm. Thus, it is easy to comprehend the fact that up to the 1980s not many people deal with the planning history, particularly in the USA, the country that is generally present and future-oriented (Birch, 2006). There were also a limited number of the master and doctoral theses on this subject, there were no scientific periodicals, and even in the curriculums and programs at the universities, there was no appropriate subject. The topics treated by the planning history were touched on through the curriculums of other subjects, and in the most excellent textbooks on the planning; it was presented in the short chapters on the origins and development of spatial planning as a scientific discipline. In the books which depicted the history of urbanism, and there was considerably more literature of this kind, spatial planning was mentioned at the end, like a new topic, whose destiny is uncertain and the way in which it can be fitted into the developmental matrix of the history of planning and construction of cities is unknown. The situation was no different in Serbia. During the era of socialism, when spatial planning was fully legalized and legitimized, the talks about the past were undesirable, partly due to the intentional need for the discontinuity in time in relation to the previous regime. Nevertheless, over the past thirty years or so, the situation has considerably changed, at the international level and in our country. Dealing with the planning history is no longer considered to be a dead-end job, there are many books and periodicals which deal with the spatial planning and history and at planning schools, history of this discipline is taught as the separate, clearly conceived subject. At the University of Belgrade, this practice was initiated in 2007, following the first accreditation of the curriculums based on the new Bologna Process. Since these subjects are relatively new, there were doubts about the content and position of it in the relation to the current subjects from the curriculum. Having in mind the fact that each country has a different tradition of spatial planning, and that there are no two teachers who teach this matter to their students in the same way, this paper aims at the identification whether, in spite of the diversity of history and approaches, the common intellectual nucleus of planning history can be determined.

Open questions regarding planning history

The first question which is justifiably posed is what planning history is? In a very wide range of the possible answers, two schools of thought, who can be illustrated well by presenting the situation in one country with the well-developed system of planning, in this case, the USA, emerge as the antipodes. The first school of thought generally views spatial planning as the way of reflection on the cultural and social aspects of growth and development of modern industrial cities and their functional regions. The founding father of this approach is Fishman (2000). He viewed the emergence of the American cities in the early 19th century as a form of spatial planning, particularly when this creation implied the creation and implementation of great projects, such as regional water supply

systems and the necessary road networks and (sometime later) railways, the ventures which demand joint decision-making and action. On the other end of the scale is the narrower understanding of spatial planning, the emergence of which is associated with the idea and era of Progressivism, when the complex general and master plans for the cities and their regions were initiated (Peterson, 2003). In a position between these two schools of thoughts are all other schools which treat planning history in different ways: starting from the emergence of the modern urban planning as the collective management of the spatial development, via the understanding that it is the history of defining and solving of the problems regarding spatial development, and the phenomenon of the slowly grouping of the experts of different professional orientation around the work aimed at solving the same spatial problem (like the tributaries which flow into a large stream), to the modern reflections which are based on the solving of the problems regarding the social dysfunction and injustice, such as racism, unfairness, poverty, etc. (Birch, 2006). Neither of these approaches can be disputed in a valid way. The clear distance between the history of urban planning and the planning history is not directed even in our country, like nevertheless the difference between urban planners and planners is not clear (if is necessarily to be). The closest to the truth is that the one part of history of urbanism, which deals with the problems of the development of space outside the built zone, has been slowly transformed into the planning history, while others have continued their own independent development flows (Maksimović, 1976).

The second question which can be justifiably posed is why we should learn the planning history, in the first place. The usual and rational explanation imply the reasons such as the development of critical thought, findings, and identification with the profession, the view that history of theory is complex, full of content and contextual, having in mind the temporal perspective, as it is also the case currently. Spatial planning has a history - it was constituted in a certain point of time, with the well-known individuals who followed their agenda. As the agenda and people gathered around it changed, the context and value system in which spatial planning was operated also altered. It is sufficient to read "*Potencijalno prostorno planiranje*" (Potential Spatial Planning), from 1957 by Dobrović, to realize the zeal and expansionistic atmosphere of the socialist system in the Former Yugoslavia! The equally important reason for teaching planning history is the fact that it provides the students with the feeling of time and proportion, and teach them to be more patient, modest and humane. According to the motto that "History is life's teacher", by studying it, undoubtedly, the useful recipes for solving the complex problems related to the spatial planning can be found. Furthermore, the historical approach serves as the way for the better clarification of the complex relation between theory and practice of spatial planning in the omnipresent effort to find something which is called "public interest" and to achieve something which considered to progress, by solving or mitigation of conflicts of development, by taking a conscious, delicate and differentiated action, in all times and on all continents. The radical interpretations of the answers to the above question imply the reflections which is vividly depicted by Thomas (2006), as the march from the present into the past so that that the problems which we face today could be searched for in the history and found, by different name, so that the causality could be found, and, the efforts made by planners in the past could be valued by using the current criteria, which is methodologically suspicious. The famous quote by Cvijić that "when it comes to the scientific progress, we all stand on each

other's shoulders", it's a valid and implies that we all should learn the planning history to know how to continue the practice of planning.

The next question is who should teach the planning history. The logical answer is either a historian or planner (or both). If we set aside the examples such as the one that the schools of planning does not hire a professional historian or that there are no such people in the labor market, since it is problematic for a historian to direct his or her career (mainly in smaller countries) towards such a narrow area of expertise, the fact that is in the methodological sense historians are more competent to teach this subject. However, there is a problem which refers to the question how to rationally incorporate general education program in the curriculum which is oriented towards practice and how to make you and your professional orientation legitimate at the other faculty. Nevertheless, the solution which has been most frequently used implies that history of planning is taught by a planner: it is also the usual practice at our universities, where architects - urbanists and spatial planners, also deal with it. It is, at the same time, the easiest solution, having in mind the above problems and perplexities. In order that the lectures could be efficient and useful, a planner should be fond of general history and have a relatively good knowledge of it, as well as have a general knowledge of his or her profession, and, finally to be well-aware of its complexity and multidiscipline. Therefore, it a usual practice worldwide and in our country, that planning history is taught by the same lecturer which is responsible for teaching theory of planning and related subjects, so the historical context is the integral and mandatory part of them (Ђорђевић, 2004; Ђorđević & Dabović, 2014).

The question regarding the appropriate content or curriculum of the subject called planning history is directly associated with the questions to the above questions. The understanding of spatial planning, the aim of the curriculum in the general and professional competence of a lecturer greatly influences the content of the lecture as well. Undoubtedly, it is not the same thing to teach the general history and planning history, but what kind and scope of difference to make is really an open question. One group of experts insist that only original sources should be used in the teaching, and by using these sources the creative and exciting essays on the famous people, plans or movements, and schools, by avoiding all current textbooks or suitable historical surveys, should be written (Fischler, 2006). Having in mind the interdisciplinary nature of planning, the history of it can be taught from different perspectives. The following logical approach implies that the content of the subject is presented in a similar way as in the previously developed courses of the history of urbanism. The problematic approach can also be used, the theoretical and basic cognitive frame of the subject can be established, the most important problems and dilemmas can be presented, i. e. the key persons, plans, basic phases of the development of the profession and their key characteristics, as well as the most influential books from the historical base of planning, can be selected. Although the list of the above elements cannot be a dogma by any cost, no serious history textbook would skip the "Osmanization of Paris", TVA, Abercrombie and his Greater London Plan, Howard and garden cities, etc. The similar approach can be applied in the planning history in a specific country, in this case in Yugoslavia, i.e. in Serbia.

Finally, the equally important question is the way in which planning history should be taught. There is a general agreement on the necessity to enable students to read the original sources, by a multitude of related literature, so that the language, style and allusions, and metaphors of the authors can evoke the context and time spirit. The

portrayal of the persons and past of these authors, by publishing their photos where possible, evoke and clarify the way and reasons of their practice, and if the (older) lecturers had a chance to personally meet and cooperate with them, such stories will contribute to the quality of teaching. Undoubtedly, the on-site inspection, aimed at the touring and examination of some historic area of the city or territory perfectly matches the understanding of spatial planning as a discipline. Inevitably, the selection of the basic moves, selections, etc., will be marked by the individualism of a teacher, with a point which should be in line with space and time. Of course, it goes without saying that all general methodological and didactic instruments are also used in teaching planning history. However (based on ten years of teaching experience in this subject) it can be concluded that the following habits of students to a large extent hinder the teaching of planning history: 1) they have the insufficient knowledge and fondness of general history; 2) due to the previous reason they rely on the unreliable internet and 3) they tend to project the current circumstances and value systems on the past (including the lack of the understanding that the planners in the past did not have either computers or tablets at their disposal, and, most often, they did not have either television or phones). In order that this problem could be solved, the extreme effort and skill of the teachers are needed: history is a good source for the analytical approach only to the extent in which it is taught and use in a rational and consistent way. If it is taught in an adequate way, it can be useful as well as the statistics or mapping. In other words, one should know how to use history, and to achieve so one should think as a historian (Abbot & Adler, 1989), which is not at all easy for a planner, who is often an engineer.

History of urbanism for spatial planners

History of (spatial) planning and history of urbanism are two different domains. They are related and there is a lot of overlapping, both in the curriculums and in teaching practice, but these two domains have developed different institutional structures and identities. For instance, there is *Journal of Planning History* and *Journal of Urban History*, just to name one of the proofs. On the other hand, no difference is made in many periodicals between these two disciplines. Also in the practice in our country, there is a difference conditioned by the academic distribution of institutions and tradition. History of urbanism is a subject which has been existed for several decades at the Faculty of Architecture of the University of Belgrade, whereas the planning history was modestly introduced only ten years ago, at the Faculty of Geography of the same university. Since the history of urbanism is a well-established subject, with a well-elaborated content, structure and teaching goals, the spatial planners can learn many things which will be useful for them in both teaching and practice from this subject.

It is good to use the metaphor which says that the domain of spatial planning is like a river, an urbanism is like a fragmented great city (Abbot, 1994). Spatial planning was developed over time in the same way as the river which flows through a landscape. Several brooks which flew from the several springs and in different directions (geographers, architects, civil engineers, spatial economists, settlement sociologists...) were, however, parts of the same basin, in the 19th century. In the following century, the little rivers formed a river which flows through its valley, and each new tributary empowers it: spatial planning formed its own identity. Over the last quarter of a century, this flow has gained a strange form: it has flooded and returned to the river bed, there have been bifurcations

and divergence into smaller channels and distributaries, thereby reducing the energy and making difficult to determine what is the main river bed. In other words, because of the many specializations and diversifications inside the field of practice, the professional nucleus has been called into question.

History of urbanism has a different form. Until the 1960s, there was something which we could call the common nucleus. The good examples of it are the classical textbooks by Dobrović (1951) or Maksimović (1972, 1976), which look impressive also from the current point of view, when it comes to both the content and methodology. From that time, a kind of differentiation and specialization, although there are still teachers, curriculums, and subjects that stick to the central topic, occurred. The center of the city, CBD, downtown, thus, still exists, but it is no longer either the only or the most powerful one - the secondary and numerous specialized centers have developed, and the previous suburbs have become the separate settlements or towns, often greater and more powerful than the original settlement. In history of urbanism these suburbs have become the separate topic of teaching: housing policy, sociological aspects such as segregation, poverty or housing plight, land prices, revolution in infrastructure and accompanying technologies, which determine the change of form and structure of the city, dealing with history of only some quarters or some city builders, the alternation of the structure of land use, etc. In a survey conducted among the American historians of urbanism, in ten leading books on the history of urbanism, there was no textbook of the classical type (Abbot, 1994). If we try to classify them, with all due caution and limitation, we could single out three kinds of topics: growth and development of cities regarding the population - citizens, then the social structures and their interconnections, and, finally the physical development, construction and spatial differentiation, of course, with the economic base. All these topics imply the influential books and burning issues, but rare and specialized studies with low circulation, which would be suitable for the green areas and corridors within the urban archipelago.

The first group of topics classically views the growth and development of cities in the context of the general progress of mankind, then monitors the emergence and development of the mentioning of the term public, in the sense of the public interest and the way of its expression, as well as the omnipresent topic on the disproportionate impact on the city on its region and on the total national expansion. In the developed countries the great cities gained theirs, often multi-volume, "biographies", and there is a general tendency to do studies in the domain of the political economics and "growth machines", division specialization of labor and bureaucratization models of communicative action by Habermas, social theories of modernization, heterogeneity, changes of value system and creation of subcultural patterns, the locality phenomenon and resistance to the hegemonic schemes, social and economic adaptations to the new technologies, land economy, etc., either from the optimistic or pessimistic perspective (depending on the biography, position and character of the authors, as well as on the investors). The list is long and complex, as well as the city itself, which over time has grown and differentiated all its structures and complicated the causal relations among the processes, actors, and problems within and across its borders. It is characteristic for this discourse that it can be approached from different directions, that there is the multidisciplinary of methods and diversity of evaluations, as well as there, are numerous contradictory ideas on the future of the city (Campbell, 1996).

The second group of issues, which is very topical, and, even, fashionable, refers to the domain of sociological studies, particularly to the domain of urban sociology. It treats the city over time as an arena for the definition, and, particularly, for the defense of the group identities. A planner is mainly viewed as a lawyer and an advisor, he or she should clarify to the groups their identity, advantages, and capacity, as well as formulate the strategies which would increase their life chances. It is a more modern, complex and indefinite form of the classical studies made by the Chicago School of Sociology (1900 – 1940), which treated also the topics regarding slavery, rudimentary women's rights, and sexuality, inter alia. The scale of the perception is not only the city in general, but mainly the unit of neighborhood (district, quarter), which implies the dealing with the topics such as immigration and emigration, ethnic and labor history, anthropological topics, cultural studies in general, and particularly with the topics such as popular culture, precariat, endangered groups (by using any imaginable criterion) and their human and civil rights etc. (Kellogg, 2002). The impact of the local environments on the dynamics and directions of the development of the city and some parts of it is also important for the history of planning; the influence which is not difficult to project on the wider territorial units as well.

The third group of issues is close to the spatial planners due to their solid geographical education. Also, it is comprehensible to them and it considers the studies of cities as the physical space. The cities consist of the constructed and non-constructed spaces, urban and natural areas, grouping or zoning of activities and spatial interactions enabled by the infrastructure. Therefore, the studies deal with the reasons for the emergence of the cities in the specific space, with the expansion of the cities, the spatial structure of them, interdependence of the economic, ecological and social factors and consequences which are reflected in the alternation of the way of land use, the relation of the city and suburb, the relation of the city and its gravitational zone, plots of land, buildings, ownership-legal relations, etc. These studies are done by architects/urbanists, geographers, landscape architects and spatial planners. Starting from the classical studies of the radial or garden cities, via the sustainable or lost cities (Kunstler, 1993), these studies scrutinize the history of state interventions in cities, regarding zoning, urban renewal, the construction of cheap apartments and similar programs. As a separate aspect, we will single out the study of the discrepancy between the political and sociological borders of the city, as well as the domain of conflicts, which inevitably occurs when we face two studies of different topics, which is always interesting for the planners.

Regardless of the way in which we view and understand history of urbanism, it is important for the lectures on planning history for several reasons: it has lasted for a long time and spatial planning naturally developed first as a branch and then as a young tree exactly from urbanism; the majority of the current world population live in cities, that is where the greatest part of the world income is produced, and due to a great concentration of people, services, goods, there are great and visible spatial conflicts of all kinds; urbanism is interesting since it has been associated with the new concepts ever since the Athens Charter - for instance, the modern/modernist city, sustainable and smart city, as well as the rebellious city; but also due to the monitoring of process of theoretical and practical development over time by using the physical, social, economic and ecological criteria, by giving them the legal framework – in the teaching of planning history the key literature on the development of this discipline in Serbia refers to the studies on the

theoretical development of Serbian urbanism (Maksimović, 1978) and of the urbanism legislation of Serbia (Pajović, 2005).

Lectures from history of urbanism as a step towards the social justice

Since spatial planning has been introduced in the curriculums one of the basic aims of the teaching process is, *inter alia*, to enable the students to get a feeling throughout their academic studies that they should care about the social justice, before they graduate from the university and start a practice in spatial planning. It is not a caprice of teachers: in the value system of every professional planner the goals such as the housing for all, high-quality housing for the poor, the equal access to the public services and utilities for all categories of population, high-quality of the environment of all citizens, are high on the list of priorities. The terms such as ethics and moral code in the planning have been the compulsory part of the curriculum for decades (Ђорђевић, 2004). We have always taught the students of planning to act in the aim of mitigation of social injustice, by their actions, planning actions and spatial policies, and when these goals are not possible to be achieved due to objective reasons, at least not to aggravate the condition. Of course, it was not easy to do so either in the socialism: in the current neoliberal capital world order the social justice has been reaching dizzy heights on the list of the planning aims and has become so-called curriculums burning issue. The circumstances have changed: in the past, the students used to come to our classrooms with the awareness that the social justice was important, and that the welfare state existed in order to enable to secure this justice. Nowadays the students come to us considerably less prepared: not because the discrimination and poverty have been eradicated, but because the current system deliberately neglects these facts. Fortunately, the planning still has the instruments at its disposal to mitigate the social tensions, and, again, fortunately, it is not the only profession which deals with it.

The classic approach is cherished by the social group of subjects in each spatial planning course. It is the best way both when it comes to the methodology and practice for the students to get familiar with the omnipresent problem regarding the social injustice. There are also possibilities to do so in other lectures – by providing the suitable literature and presenting the concrete models which are aimed at the representation of the socially endangered groups, such as advocacy planning (Davidoff, 1965; Krumholz & Clavel, 1994). Poverty, segregation and the lack of the basic residential facilities are the abstract terms for the majority of students: higher education has increasingly become the privilege of the upper class. But, there is the field education which is in the different forms and duration compulsory for all students. Thereby it is possible to take them to the sites and locations where the social injustice of any kind is clearly visible – one touring of an informal settlements or slum or ghetto tells more than a semester of teaching. Of course, we also should make a tour and study the places in which the good solutions for the alleviation of the social imparities were applied by using the planning action; in the profession, they are called the examples of good practice, which, fortunately, also exist. Of course, the students will not be equally moved by the scenes of plight, but, at least, all of them will be aware of its existence (about this and others ethics attitudes in planning see Verma, 1996; Ligget, 1996; Ђорђевић, 2004).

History of urbanism and planning history serve as the efficient tool for informing the students on this subject. Going back to the Ancient Rome and up to the Great Depression there is a countless illustration of the ways in which the planners of the different professional orientations deliberately contributed the solution of this problem, and some of them were even radical – let us remember the phalansteries, Utopia, radiant city, etc. In other words, history of planning can be a powerful tool when it comes to reaching this goal, on the condition that we give the humane dimension to the lectures on history. We still remember the lectures on the great achievement made in the socialist Yugoslavia in the aftermath of the Second World War, over the period which is popularly called renewal and construction of the country, by the large-scale construction of the relatively cheap housing complexes, which implied the dramatic change in the housing for the majority of population, that had not been familiar with the floor tiles until then, and the possession of the central heating, hot water, and bathroom at one's home was really considered to be the science fiction. It is easy to grasp this story, since many of students exactly lived in such apartments, and in the center of Belgrade, i.e. in Vračar, which we frequently toured, there were still many hovels, with the faucet in the garden which belonged to all dwellers, and the toilet placed out of sight, somewhere within the common space (unfortunately, the same hovels still exist). There are countless illustrations like this, worldwide and in our country: they are important not just due to the fact that the future spatial planners can get the feeling that the social justice is not available to all and knowledge to perform the spatial actions in order to improve the situation but are of the extreme significance for the understanding of the importance of this profession and its purposefulness in all well-organized societies.

Conclusion: the planners should be taught the history of the profession

In these dubious times, we can hear the following shout from different sides: You planners can and must do better! Easier said than done: literally, each spatial planner is nowadays keenly aware of the fact that in the era of the favoritism of business and profit the aims such as social equality, healthy environment for all people, and equal access to the high-quality services is a kind of idealism. The profession is faced up with a serious crisis because it is almost impotent, which is frustrating. It is, therefore, easy to conclude that the lecturers are in no better position. How in the circumstances of the neoliberal education system, which is more frequently and intensively called "education", to explain, draw close, and, what is the hardest to be achieved, to justify the purpose of the actions which are considered to be of secondary importance, minor ones, or completely opposite from the mainstream, to the students? To develop the healthy skepticism in students has always been an integral part of the good education process at the university. The difficulty refers to the fact that the students come to us with the exaggerated, almost fatalistic skepticism: about their life opportunities, about the perspectives of the society and country in general, about the perspectives of the profession which they selected to study. There are few arguments and examples from the everyday practice to prove them wrong in a quick and efficient way. Therefore, we often tend to turn to the past for help, which is perfectly understandable. By telling the story about the great founding fathers and pioneers of the planning, about great spatial plans and achievements we are trying to call the students attention to the fact that the problems have always occurred, as well as to the fact that many of them were solved when the certain preconditions were made, when

there were sufficient knowledge and skill, when the right people met at the right time (or when none of the above phenomena happened). Planning history is a story about both triumphs and delusions, and there were much more triumphs than delusions. Therefore, it seems to us that spatial planning rest on its laurels more than it relies on the feats of the contemporaries, thereby, it is important to learn the history of it: to see how the planners in the past overcame (or failed to do so) the difficulties they were faced up with, when and under which circumstances they were more successful, and when and due to which reasons they were disabled from meeting the aims, that have been essentially the same since the 19th century.

There is some good news, as well. Until recently, in our country, only the planners dealt with the history of urbanism and spatial planning, i.e. those who considered it to be purposeful, or those who did so by vocation. Due to our turbulent history, it comes as no surprise that the professional historians have often neglected the study of the history of the everyday life, let alone the history of such a peculiar profession. However, the circumstances change slowly. The first collection of papers, which was a result of the joint venture of the planners and historians, called *Spatial Planning in Southeastern Europe (until the Second World War)* (Miljković-Katić, 2011), was published, and the second one will be published soon. The moderate optimism gives us hope that soon the historians will also cover one part of the course in the planning history.

Finally, the answer to the question whether it is possible to define the common "intellectual nucleus" of the subject is affirmative. The subject of the study is clearly defined, and there is a consensus on the period of time which is studied and on the main phases within this period which is important for the education. There are neither many dilemmas about the methodological approach: basically, it is the historical method, modified in the cases when it is applied to the concrete profession, by using the principle of the intensive field education. History is fond of great personalities, crucial events, and great splits and planning history also have all three cornerstones for a good story. The local traits and national heroes only contribute to the vividness and, at the same time, impair the general impression. Of course, the most important is the purpose of this subject: by learning the history of their profession the planners gain the best possible insight into the importance of it, identify with it, and, by getting familiar with the steps taken by their predecessors they get ready to avoid making the mistakes of the past, as well as to be good professions whose names could be found in some future planning history.

References

- Abbot, C. (1994). Reading Urban History: Influential Books and Historians. *Journal of Urban History* 21, 31-43.
- Abbot, C. & Adler, S. (1989). Historical Analysis as a Planning Tool. *Journal of the American Planning Association* 55(4), 467-473.
- Birch, E. L. (2006). Five Questions (and Their Varied Answers) about the Use of Planning History. *Journal of Planning History* 5(4), 323-328.
- Campbell, S. (1996). Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development. *Journal of the American Planning Association* 62(2), 296-312.
- Davidoff, P. (1965). Advocacy and Pluralism in Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 31, 331-338.

- Dobrović, P. (1951). *Urbanizam kroz vekove – Stari vek*. Beograd: Naučna knjiga.
- Dobrović, P. (1957). Osnove potencijalnog prostornog planiranja. *Saopštenje na VI savetovanju urbanista Jugoslavije, 30. maj-1. jun*, Aranđelovac.
- Ђорђевић, Д. (2004). *Увод у теорију планирања*. Београд: Географски факултет.
- Ђорђевић, Д. & Дабовић, Т. (2014). *Основе просторног планирања (друго издање)*. Београд: Географски факултет.
- Fishman, R. ed. (2000). *The American Planning Tradition: Culture and Policy*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Fischer, R. (2006). Teaching History to Planners. *Journal of Planning History*, 5(4), 280-288.
- Forester, J. (1993). Learning from practice stories. In Fischer, F. & Forester, J., eds., *The argumentative turn in policy analysis and planning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Kellogg, W. (2002). Nature's Neighborhood: Urban Environmental History And Neighborhood Planning. *Journal of the American Planning Association*, 68(3), 356-370.
- Krumholz, N. & Clavel, P. (1994). *Reinventing Cities: Equity Planners Tell Their Stories*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kunstler, H.J. (1993). *The Geography of Nowhere: The Rise and Decline of America's Man Made Landscape*. New York: Simon & Schuster.
- Liggett, H. (1996). Examining the Planning conscious(ness). In Mandelbaum, S.J., Mazza, L. & Burchell, R.W. eds. *Explorations in Planning Theory*. New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research, Rutgers University, 299-8.
- Maksimović, B. (1972). *Istorija urbanizma – Stari i Srednjivek*. Beograd: Naučna knjiga.
- Maksimović, B. (1976). *Istorija urbanizma – Novi vek*. Beograd: ICS.
- Максимовић. Б. (1978). *Идејни развој српског урбанизма – период реконструкције градова до 1914*. Београд: САНУ, Споменик СХХИ, Одељење друштвених наука, нова серија, књига 23.
- Миљковић-Катић, Б. (2011). *Просторно планирање у Југоисточној Европи (до Другог светског рата)*. Београд: Историјски институт, Балканолошки институт САНУ, Географски факултет.
- Пајовић, Д. (2005). *Преглед урбанистичког законодавства Србије*. Нови Сад: Удружење Урбаниста Србије.
- Peterson, J. (2003). *The Birth of City Planning in the United States, 1840-1917*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Thomas, J.M. (2006). Teaching Planning History as a Path to Social Justice. *Journal of Planning History*, 5(4), 314-322.
- Verma, N. (1996). The Systematic Nature of Professional Ethics. In Mandelbaum, S.J., Mazza, L. & Burchell, R.W., eds. *Explorations in Planning Theory*. New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research, Rutgers University, 448-458.

Дејан Ђорђевић^{1*}, Тијана Дабовић*, Бојана Поледица*

**Универзитет у Београду, Географски факултет, Србија*

О ОПРАВДАНОСТИ УВОЂЕЊА ПРЕДМЕТА "ИСТОРИЈА ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА"

Апстракт: У последњој декади 20. века историја планирања је као предмет акредитована у школама широм света, добила је свој часопис и пратећу професионалну организацију. У београдској школи планирања предмет историја планирања је уведен акредитацијом новог наставног плана на студијској групи Просторно планирање Географског факултета у Београду 2007. године. Сада се на светском нивоу и код нас води озбиљна теоретска расправа око домета, правца и практичне сврхе тог предмета, а питања која се при томе постављају су повремено изазовна, контроверзна и може се рећи, далекосежна. Најчешће постављена питања су: која је дефиниција историје планирања? Зашто је предавати? Ко може да је предаје? Како је предавати? Који је одговарајући садржај наставног програма из историје планирања? Иако овај рад тежи да обједини теме и обезбеди логичке везе између одговора на постављена питања, он истовремено одражава и разноликост индивидуалних приступа историји планирања који су резултат специфичних околности у којима се одвија настава планирања у појединим земљама, са различитим традицијама планирања и различитим вредносним системима. Ипак, сврха рада је да се дефинише нешто што би се могло назвати „интелектуално језгро“ велике теме која се зове историја (просторног и урбанистичког) планирања и која би требало да буде логично теоријско-методолошки заснована, а истовремено да преко флексибилног наставног програма буде студентима разумљива и у пракси употребљива.

Кључне речи: историја, просторно планирање, урбанизам, настава

¹ dejandj@gef.bg.ac.rs (аутор са кореспонденцију)

Увод

Просторно планирање је млада дисциплина - иако се практиковала и пре Првог светског рата и после њега, пуну афирмацију и легитимитет је доживела тек након 1945. године, паралелно са напором да се уништено у рату што пре обнови, да се обезбеди квалитетан стамбени простор за велики број бескућника и расељених лица, да се изгради наново уништена инфраструктура и девастирана индустрија и да се створе услови у простору за период развоја који следи иза катаклизме. Отуда је разумљиво да се све до осамдесетих година прошлог века мало ко бавио историјом просторног планирања, посебно у САД које су и иначе прагматично окренуте садашњости и будућности (Birch, 2006). Мало је било магистарских и докторских дисертација на тему историје, није било стручних часописа, па чак у наставним плановима и програмима на универзитетима није постојао одговарајући предмет. Материја историје просторног планирања дотичала се кроз програме других предмета, а у капиталним уџбеницима о планирању била приказана кроз кратка поглавља о настанку и развоју просторног планирања као дисциплине. Тамо где је описивана историја урбанизма, а таквих дела је било знатно више, просторно планирање се помињало на крају штива, као нова тема са којом нити се зна шта ће бити ни на који начин је уклопити у развојну матрицу историје планирања и изградње градова. Ни у Србији није била другачија ситуација. Током социјалистичког периода, када је просторно планирање добило пуни легалитет и легитимитет, о прошлости се нерадо говорило, делом и због намерне потребе за временским дисконтинуитетом у односу на претходни режим. Но, у последњих тридесетак година ситуација се променила и то у знатној мери, и у свету и код нас. Бављење историјом планирања више не представља ћорсокак у каријери, много је књига и часописа са планерским предзнаком и историјским садржајем, а у школама планирања историја дисциплине се предаје као засебан, јасно конципиран предмет. На Универзитету у Београду се са таквом праксом почиње од 2007. године, након првих акредитација наставних планова по новом Болоњском процесу. Пошто су предмети релативно нови, било је лутања око тога какав му садржај дати и како га позиционирати у односу на постојеће предмете из наставног плана. Узимајући у обзир чињеницу да свака држава има другачију традицију просторног планирања и да, генерално говорећи, не постоје два наставника који на идентичан начин исту материју предају својим студентима, циљ овог рада је да утврди да ли се, упркос разноликости историја и приступа може утврдити заједничко интелектуално језгро историје просторног планирања.

Отворена питања о историји просторног планирања

Прво питање које се оправдано поставља је шта је то историја просторног планирања. У веома широком спектру могућих одговора, као крајњи антиподи појављују се две школе мишљења, које је згодно приказати за исту земљу са развијеним системом планирања – у овом случају САД. По првом мишљењу просторно планирање се генерално схвата као начин промишљања о културним и социјалним аспектима раста и развоја модерних индустријских градова и њихових функционалних региона. Родоначелник тог приступа је Fishman (2000): он посматра појаву великих америчких градова и стварање њихових метрополитанских региона почетком деветнаестог века као вид просторног планирања, посебно када је

то стварање укључило израду и реализацију великих пројеката попут регионалних водовода и потребне мреже путева и (нешто доцније) железница, подухвата који су захтевали колективно одлучивање и акцију. Са друге стране спектра је уже схватање просторног планирања, чија се појава везује за идеју и еру прогресивизма, када су почели да се раде комплексни генерални и мастер планови за градове и често и њихове регионе (Peterson, 2003). Између ове две школе мишљења налазе се све оне које на различите начине виде историју просторног планирања: кроз појаву модерног урбанистичког планирања као колективног управљања просторним развојем, преко схватања да је то историја дефинисања и решавања проблема просторног развоја, појаве да се стручњаци различитих професионалних оријентација полако групишу око рада на решавању истог проблема у простору (попут притока које се уливају у велики ток), све до модерних схватања која су заснована на решавању проблема социјалне дисфункције и неправде, попут расизма, неправде, сиромаштва, итд. (Birch, 2006). Нити једно од ових мишљења се не може на валидан начин оспорити. Јасна дистинкција између историје урбанизма и историје просторног планирања није направљена ни у нашој земљи, као што ни упркос напорима појединаца, разлика између урбаниста и планера није јасна (ако их је уопште и потребно разликовати). Најближе истини је да се један део историје урбанизма који се бавио проблематиком развоја простора ван изграђене зоне града полако трансформисао у историју просторног планирања, док је други наставио свој независни развојни ток (Maksimović, 1976).

Друго питање које се оправдано може поставити је зашто уопште учити историју просторног планирања. Уобичајено и прилично рационално образложење обухвата разлоге попут развоја критичког мишљења, упознавање и идентификацију са струком, схватање да је историја територије комплексна, садржајно богата и контекстуална са становишта времена баш као што је то и њено садашње стање. Просторно планирање има историју - оно је конституисано у одређеном временском тренутку, са познатим појединцима који су пратили неку своју агенду. Како су се та агенда и људи окупљени око ње мењали, мењао се и контекст и вредносни систем унутар кога је просторно планирање егзистирало. Довољно је само прочитати Добровићево *"Потенцијално просторно планирање"* (1957) и схватити набој и експанзионистичку атмосферу социјалистичког система у бившој Југославији! Не мање важан разлог зашто треба учити историју просторног планирања је зато што она даје осећај за време и сразмеру (пропорцију), те учи студенте да буду стрпљивији, скромнији и хуманији. Полазећи од аксиома да је историја учитељица живота, несумњиво је да се њеним проучавањем могу наћи корисни рецепти за решавање сложених проблема просторног развоја. Надаље, историјски приступ служи да боље појасни сложен однос теорије и праксе планирања у свеприсутном напору да се, у свим временима и на свим меридијанима, нађе оно што се назива јавним интересом те да се, решавањем или ублажавањем конфликта развоја кроз свесну, деликатну и издиференцирану акцију, постигне оно што сматрамо напредком. Радикална тумачења одговора на ово питање представља размишљање које пластично објашњава Thomas (2006), као марш из садашњости у прошлост да би се проблеми који нас муче данас потражили у историји и нашли под можда другим именом, да би се пронашла каузалност и да се, што је методолошки сумњиво, вреднују ондашњи планерски напори по садашњим критеријумима. Валидна је Цвијићева позната изјава, гледе научног напретка, сви ми стојимо један другоме на раменима

– што значи да треба да учимо историју просторног планирања да би смо знали како да nastavimo да планирамо.

Следеће питање је ко треба да предаје историју просторног планирања. Логичан одговор је или историчар, или планер (или обојица). Уколико оставимо по страни објашњења попут оних да школе планирања ретко ангажују професионалне историчаре или да таквих на тржишту рада и нема обзиром да је историчару проблематично да своју каријеру (посебно у мањим земљама) усмери на тако уско подручје експертизе, остаје чињеница да су у методолошком смислу историчари много компетентнији за извођење наставе из овог предмета. Но, остаје проблем како на пракси окренутом наставном програму рационално углавити опште образовни програм и како себе и своју професионалну оријентацију учинити легитимном на страном факултету. Ипак, најчешће коришћено решење је да историју планирања предаје планер: то је и уобичајена ситуација на нашим универзитетима, где се тиме баве и архитекте – урбанисти и просторни планери. То је и најједноставније решење, обзиром на поменуте проблеме и недоумице. Да би предавања била успешна и сврсисходна, планер треба да воли и релативно добро познаје и општу историју, да се специјализује за историјске аспекте планирања, те да поседује широко знање о целини своје струке и да добро разуме њену комплексност и мултидисциплинарност. Отуда је уобичајена појава и у свету и код нас да историју просторног планирања предаје исти предавач који је задужен за обављање наставе из теорије планирања и сродних предмета, па и због тога што је историјски контекст њихов саставни и обавезни део (Ђорђевић, 2004, Ђорђевић & Дабовић, 2014).

Питање око тога који је примерени садржај или наставни програм за предмет Историја просторног планирања директно је повезан са одговором на претходна питања. Схватање просторног планирања, сврха целокупног наставног плана и професионална компетенција предавача снажно диктирају и садржај предавања. Наравно да није исто предавати општу историју и историју планирања, али какву и колику разлику правити заиста је отворено питање. Једна струја инсистира да се у настави користе искључиво примарни извори, те да се на основу њих пишу маштовити и узбудљиви есеји о познатим личностима, плановима или покретима и школама, избегавајући све постојеће уџбенике или пригодне историјске прегледе (Fischler, 2006). Имајући у виду интердисциплинарност планирања по себи, може се и његова историја предавати из различитих углова. Следећи логичан приступ је да се садржај предмета презентира на сличан начин како се то ради у одраније развијеним курсевима историје урбанизма. Може се ићи и на проблемски приступ, дати теоријски и основни сазнајни оквир предмета, најважније проблеме и дилеме, односно одабир кључних личности, кључних планова, основних периода развоја струке и њихових главних атрибута, те најугицајнијих књига из историјске ризнице планирања. Иако списак наведеног никако не може или сме бити догма, нема озбиљног уџбеника историје просторног планирања који би прескочио османизацију Париза, TVA, Аберкромбија и његов план Великог Лондона, Хауарда и вртне градове, итд. Сличан приступ може се применити и на историју просторног планирања у конкретној земљи, у нашем случају Југославији, односно Србији.

И на крају, не мање важно питање је начин на који треба предавати историју просторног планирања. Неподељено је мишљење да, уз мноштво припадајуће литературе, треба обавезно студентима омогућити да читају оригиналне изворе, не би ли језик, стил и алузије и метафоре аутора дочарали контекст и дух времена. Опис личности и прошлости тих аутора, уз евентуалне фотографије, дочаравају и појашњавају начин и разлоге њиховог деловања, а ако су их (старији) предавачи имали прилике и лично упознати и са њима сарађивати, такве ће приче допринети квалитету наставе. Нема сумње да излазак на терен у сврху обиласка и проучавања неке историјске четврти града или територије одговара у потпуности схватању просторног планирања као дисциплине. Неминовно је да ће избор основних потеза, извора и слично бити обојен индивидуализмом наставника, са поентом која ће одговарати месту и времену. Свакако се при томе подразумева да се у извођењу наставе из историје просторног планирања користе и сва општа методичка и дидактичка средства. Оно што, међутим, знатно отежава извођење наставе из историје просторног планирања (на основу десетогодишњег искуства држања наставе из овог предмета) је то што студенти: 1. слабо познају и воле општу историју; 2. баш због тога воле да се ослањају на несигурни интернет и 3. склони су да пројектују садашње околности и вредносне системе у прошлост (укључујући и несхватање да некадашњим планерима нису били на располагању ни рачунари ни таблети, а најчешће ни телевизори и телефони. За решење овог ограничења потребна је изузетан напор и вештина наставника: историја је добар избор за аналитички приступ само у оноликој мери колико се предаје и користи свесно и конзистентно. Ако се предаје на адекватан начин, може бити корисна као и статистика или картографија. Другим речима, историју треба знати користити, а да би се то постигло треба мислити као историчар (Abbot & Adler, 1989) – што планеру, често са инжењерским звањем, није нимало једноставно.

Историја урбанизма за просторне планере

Историја (просторног) планирања и историја урбанизма су две различите области. Сродне јесу и има доста преклапања како у наставним програмима тако и у наставној пракси, али су те две области развиле различите институционалне структуре и идентитете. На пример, постоји *Journal of Planning History* и *Journal of Urban History*, да наведемо само један доказ. Са друге стране, у многим часописима се не прави таква разлика. И у пракси на нашим просторима, постоји разлика условљена академским размештајем институција и традицијом. Историја урбанизма је предмет који постоји више деценија на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, док је Историја просторног планирања уведена тек пре десетак година, и то на Географском факултету истог универзитета. Будући да је Историја Урбанизма етаблиран предмет са добро разрађеним садржајем, структуром и наставним циљевима, просторни планери из овог предмета могу да науче пуно ствари које ће им бити корисне и у настави и у пракси.

Добра је метафора која каже да је област просторног планирања као река, а урбанизам као фрагментисани метрополис (Abbot, 1994). Просторно планирање се као дисциплина развила кроз време на исти начин на који река тече кроз предео. Више поточића који су текли из различитих извора и у различитим смеровима (географи, архитекте, грађевински инжењери, просторни економисти, социолози

насеља...) налазили су се ипак у истом сливу, током деветнаестог века. У наредном веку, речице су формирале реку која плови кроз своју долину, а свака нова притока јој даје нову снагу: просторно планирање је формирало свој сопствени идентитет. У последњих четврт века тај је ток добио чудноват облик: излива се и враћа у корито, има бифуркација и раздвајања на мање канале и рукавце, умањујући енергију и отежавајући да се одреди шта је главно корито реке. Другим речима, због велике специјализације и диверсификације унутар струке просторног планирања, доведено је у питање професионално језгро.

Историја урбанизма има другачију форму. До 1960-тих година постојало је нешто што можемо назвати заједничко језгро. Дobar пример су класични уџбеници Добровића (1951) или Максимовића (1972, 1976) који и са данашњег становишта изгледају импресивно, и садржајем и методологијом. Од тог доба почиње својеврсна диференцијација и специјализација, мада још постоје наставници, програми и предмети који се држе централне теме. Центар града, CBD, downtown, још увек дакле постоји, али није једини, нити најмоћнији – развили су се секундарни и бројни специјализовани центри, а бројна некадашња предграђа или субурбији постали су насеља и градови за себе, често већи и моћнији од првобитног насеља. У историји урбанизма ти су субурбији постали наставна тема за себе: политика становања, социолошки аспекти попут сегрегације, сиромаштва или стамбене беде, цене земљишта, револуција у инфраструктури и пратећим технологијама које условљавају промену форме и структуре града, бављење историјом само појединих четврти или појединих градоградитеља, мењање структуре коришћења земљишта, итд. У једној анкети спроведеној међу америчким историчарима урбанизма, у 10 најутицајнијих књига из историје урбанизма нема ниједног уџбеника класичног типа (Abbot, 1994). Ако би покушали да их групишемо, уз сав опрез и ограде, могли би смо да издвојимо три врсте тема: раст и развој градова у односу на становништво - грађане, потом социјалне структуре и односи међу њима, те на крају физички развој, градња и диференцијација у простору, наравно са економском подлогом. Свака од ових тема подразумева и утицајне књиге, и вруће теме, али ретке и специјализоване, нискотиражне студије, који би одговарали зеленим оазама и коридорима унутар архипелага.

Прва група тема класично разматра раст и развој градова у контексту општег прогреса човечанства, потом прати појаву и развој поимања јавног, у смислу јавног интереса и начина његовог испољавања, те увек присутну тему о несразмерном утицају града на његов регион и укупну националну експанзију. У развијеним земљама тако су велики градови добили своје, често вишетошне "биографије", а опште стремљење је да се кроз оптимистичну или песимистичну призму (у зависности од биографије, положаја и личности аутора те оних који су посао наручили) ураде студије из области политичке економије и „машине раста“; поделе, специјализације рада и бирократизације; Хабермасових модела комуникативне акције; социјалних теорија модернизације; хетерогености, промена система вредности и стварање субкултурних образаца; појаве локалности и отпор хегемонистичким обрасцима; социјалних и економских прилагођавања новим технологијама; економије земљишта; итд. Листа је дуга и комплексна колико је и сам град током времена порастао и издиференцирао све своје структуре и искомпликовао узрочно-последичне везе између процеса, актера и проблема унутар и ван његових граница. Карактеристично за овај дискурс је: да му је могуће прићи

из различитих праваца, мултидисциплинарност метода и разноликост оцена и процена, те бројне контродикторне идеје о будућности града (Campbell, 1996).

Друга група тема, данас врло актуелна, па чак и помодна, јесте она из области социолошких истраживања, посебно урбане социологије. Она кроз време град третира као арену за дефинисање и посебно одбрану групних идентитета. Улога планера је ту пре свега адвокатска и саветодавна, да групама појасни њихов идентитет, предности и потенцијал, те да формулише стратегије које би увећале њихове шансе. То је модернији, комплекснији и неодређенији облик класичних истраживања Чикашке социолошке школе (1900 – 1940) која се бавила и темама ропства, рудиментарних женских права и сексуалности, поред осталог. Мера посматрања је не само град као целина, већ пре свега јединица суседства (блок, квартал) кроз теме као што су имиграција и емиграција, етничка и историја рада, антрополошке теме, студије културе уопште а посебно популарне културе, прекаријат, угрожене групе (по било ком замислимом основу) и њихова људска и грађанска права, и слично (Kellogg, 2002). Од значаја за историју планирања је утицај локалних средина на динамику и правце развоја града и појединих његових делова; утицај који није тешко пројектовати и на шире територијалне целине.

Трећа група тема је просторним планерима због њиховог солидног географског образовања блиска и схватљива је и односи се на студије градова као физичког простора. Градови се састоје од изграђених и неизграђених простора, урбаних и природних предела, груписања или зонирања активности и просторних интеракција омогућених инфраструктуром. Због тога се студије баве разлозима настанка градова у одређеном простору, ширењем градова, њиховом просторном структуром, међузависношћу економских, еколошких и социјалних фактора и последицама у виду промене начина коришћења земљишта, односом града и предграђа, односом града и његове гравитационе зоне, парцелама, зградама, имовинско-правним односима и др. Те студије раде архитекте/урбанисти, географи, пејзажне архитекте и просторни планери. Од класичних студија радијалних или вртних градова, преко одрживих до изгубљених градова (Kunstler, 1993), ове студије се баве проучавањем историје државне интервенције на територији града у смислу зонирања, урбане обнове, изградње јефтиних станова и сличним програмима. Као посебан аспект издвојићемо проучавање несклада између физичке, политичке и социолошке границе града, те увек за планере интересантну област конфликта који се неминовно догађа када уккрстимо било које две студије из различитих тематских блокова.

Како год посматрали и схватали историју урбанизма, она је за предавања из историје просторног планирања значајна из неколико разлога: дуго траје и просторно планирање се природно развило прво као огранак а потом и младо стабло управо из урбанизма; већина данашњег становништва планете живи у градовима, тамо се остварује највећи део светског дохотка, а због велике концентрације људи, услуга, добара велики су и изражени конфликти у простору свих врста; урбанизам је интересантан јер се често за њега везују нови концепти још од Атинске повеље – нпр. модерни/модернистички град, одрживи и паметни град, али и побуњени град; али и због праћења процеса идејног и практичног развоја кроз време у односу на физичке, социјалне, економске и еколошке критеријуме, додајући овим и правни (легални) оквир – у настави из историје просторног

планирања у кључну литературу о развоју дисциплине у Србији спадају студије о идејном развоју српског урбанизма (Максимовић, 1978) и урбанистичког законодавства Србије (Пајовић, 2005).

Предавања из историје просторног планирања као корак ка социјалној правди

Од када се предаје просторно планирање, један од основних циљева наставног процеса, поред осталих, да кроз академско образовање стекну осећај да треба да брину о социјалној правди, пре него што из академије оду у праксу. То није био хир наставника: у вредносном систему сваког професионалног планера високо стоје циљеви као што су становање за све, квалитет становања за сиромашне слојеве, једнака доступност јавним сервисима и услугама за све категорије становништва, квалитет животне средине за све становнике. Појмови као што су етика и морал у планирању су обавезни део наставног програма деценијама уназад (Ђорђевић, 2004). Студенте планирања одувек смо учили да својим деловањем, планским акцијама и политикама у простору треба да делују у правцу смањења социјалне неправде, а ако то из објективних разлога није могуће, да бар не погоршавају стање. То, наравно, није било једноставно ни у социјализму: у данашњем неолибералном капиталистичком поретку социјална правда се на листи циљева планирања вртоглаво пење и представља тзв. "врућу тему". Околности су се промениле: раније су студенти долазили у учионице са свешћу да је социјална правда важна и да држава социјалног благостања и постоји да би обезбедила да таква правда буде и осигурана. Данас студенти долазе много мање припремљени: не због тога што су сегрегација, дискриминација и сиромаштво искорењени, већ зато што постојећи систем свесно ради на занемаривању тих чињеница. На срећу, планирање још увек располаже инструментима да социјалне тензије ублажи и, поново на срећу, није једина струка која се тиме бави.

Класични приступ негује се кроз социолошку групу предмета на сваком курсу просторног планирања. То је и методолошки и практично најбољи начин да се студенти упознају са свеприсутном проблемом социјалне неправде. У другим предавањима могућности такође постоје – кроз обезбеђивање одговарајуће литературе или упознавању са конкретним моделима који имају за циљ заступање социјално угрожених група, као што је адвокатско планирање (Davidoff, 1965, Krumholz & Clavel, 1994). Сиромаштво, сегрегација и недостатак основних услова за живот су апстрактни појмови за већину студената: студирање све више постаје привилегија добростојећих слојева становништва. Али постоји теренска настава која је у различитим облицима и времену трајања обавезна за све студенте. Тада их је могуће одвести на терене и локације где је социјална неправда било које врсте видљива у простору – један обилазак нехигијенског насеља или слама или гета говори више него семестар предавања. Треба, такође, обићи и проучити и успела решења за ублажавање социјалних неједнакости иза којих стоји планска акција; у струци се то зову примери добре праксе и на срећу и они постоје. Неће, наравно, сваки студент бити подједнако ганут када види призоре беде, али ће их бар бити свестан (о овом и другим етичким ставовима у планирању види Verma, 1996; Liggett, 1996, Ђорђевић, 2004).

Историја урбанизма и историја просторног планирања представљају згодно средство за информисање студената о овој теми. Од времена старог Рима па до Велике Депресије безброј је примера када су планери различите професионалне оријентације свесно утицали на решавање овог проблема, чак и на радикалан начин – сетимо се фаланстерија, Утопије, озареног града, и слично. Другим речима, историја планирања може бити упечатљиво оруђе у смислу остваривања овог циља, под условом да предавањима о историји дамо хуманистичку димензију. Још се сећамо предавања о томе како је у послератној социјалистичкој Југославији у периоду који се популарно назива обнова и изградња земље, масовном реализацијом релативно јефтиних стамбених блокова извршен квантни скок у квалитету становања за већину становништва које до тада једва да је знало за паркет, а централно грејање, топла вода и купатило у кући јесу стварно били ствар научне фантастике. Причу је било лако схватити, јер је већина студената управо и живела у таквим становима, а у центру Београда, односно Врачару који смо редовно стручно обилазили још је било много удерица које су имале заједничку чесму у дворишту и тоалет негде скрајнут унутар заједничког простора (нажалост, исте удерице и данас постоје). Безброј је таквих примера и у свету и код нас: они нису важни само у смислу да будући просторни планери стекну осећај да социјална правда није свима доступна и знање да учине у простору акције да се таква ситуација побољша, него су од изузетног значаја за поимање важности струке и њеној сврсисходности у сваком уређеном друштву (Forester, 1993).

Закључак: учити планере историји професије

Са различитих страна се у данашњем смутном времену чује: ви планери можете и морате боље! Лакше је то изговорити него учинити: дословце сваки просторни планер је данас болно свестан да у ери фаворизације бизниса и профита циљеви као што су социјална једнакост, здрава животна средина за све, једнака доступност квалитету представљају једну врсту идеализма. Струка је у озбиљној кризи зато што је готово немоћна, што је фрустрирајуће. Није тешко закључити ни да предавачима није много боље. Како студентима у условима неолибералног образовног система, који све чешће и упорније називају едукацијом, објаснити, приближити и, што је најтеже, оправдати сврху акција које се сматрају спореднима, минорнима или потпуно супротне од главног тока? Развијати здрав скептицизам код студената одувек је био саставни део доброг наставног процеса на универзитету. Проблем је у томе што нам студенти већ долазе са претераним, готово фаталним скептицизмом: о својим животним шансама, о перспективи друштва и земље у целини, о перспективи струке коју су изабрали да студирају. Премало аргумената и примера из свакодневне праксе имамо да би их брзо и ефикасно разуверили. Зато, сасвим разумљиво, често посежемо за прошлошћу. Кроз причу о великим оцима и пионирима планирања, о великим плановима и подухватима у простору покушавамо да им укажемо на чињеницу да је проблема одувек било, те да су многи од њих бивали и решавани када су се на једном месту у времену стекли предуслови, било довољно знања и умешности, нашли прави људи на правим местима у право време (или се ништа од тога није догодило). Историја просторног планирања је прича и о успесима и о заблудама. Ових првих је било више: отуда нам се чини да просторно планирање више живи на старој слави него на учинку савременика. Отуда је и важно учити његову историју: видети како су планери у прошлости

превазилазили (или нису) тешкоће пред које су стављени, кад и под којим условима им је боље ишло а када су и због чега били онемогућени да реализују циљеве који су од 19. века суштински непромењени.

Има и понека добра вест. Доскора су се историјом урбанизма и просторног планирања у нашој земљи бавили само планери, односно онај њихов део који је то сматрао за сврсисходно или им је то била професионална вокација. Каква нам је бурна историја, не чуди да су професионални историчари често занемаривали и проучавање историје свакодневног живота, а камоли историју тако специфичне струке. Но, ситуација се полако мења. Изашао је први зборник који је резултат заједничког напора планера и историчара Просторно планирање у Југоисточној Европи (до Другог светског рата) (види Миљковић-Катић, 2011), а ускоро ће и други. Умерени оптимизам нам дозвољава наду да није далеко дан када ће и историчари покривати један део курса историје просторног планирања.

На крају, одговор на питање може ли се дефинисати заједничко "интелектуално језгро" предмета? Одговор је потврдан. Предмет проучавања је јасно дефинисан, постоји и довољан консензус о томе који се период времена проучава и које су главне временске фазе унутар њега значајне за образовање. Нема много дилема ни око методолошког приступа: у основи је то историјски метод, модификован утолико да се примени на конкретну струку, уз појачано теренско појашњавање. Историја воли велике личности, пресудне догађаје и велике преломе: и историја планирања има сва три угаона елемента за добру причу. Локални колорит и национални јунаци само доприносе живописности а не кваре укупан утисак. Најважнија је, наравно, сврха тог предмета: да планери кроз проучавање историје своје струке стекну бољи увид у њен значај, да се са њом поистовете и да, познавајући потезе које су вукли њихови претходници, буду спремни да њихове грешке више не понове; те да буду добри стручњаци који би могли да се једног дана нађу у некој будућој историји просторног планирања.

Литература (погледати у енглеској верзији текста)